

- ства у контексті євроінтеграції // *Проблеми політичної історії України*: Зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 5.
16. Старостенко Г., Подсядо Л., Мірко Н. *Україна – Польща – ЄС: реалії та перспективи співробітництва* // *Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України*. – 2009. – Вип. 2.
  17. Васюк В. *Базові засади становлення й еволюція сучасних українсько-польських відносин* // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*: Зб. наук. пр. (Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету). – Вип. 15. – Рівне, 2009.
  18. Дашевська О.В. *Польський вектор в українській зовнішньо-економічній політиці: життя після кризи* // *Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України*. – 2009. – Вип. 2.
  19. Киридон А. *Україна – Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів* // *Історія України*. – 2012. – № 13–14.
  20. Медвідь Ф.М. *Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатополярного світу* // *Наукові праці МАУП*. – 2011. – Вип. 1.
  21. *Борщевський В.В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції*. – Львів, 2007.
  22. *Борщевський В.В. Оптимізація українсько-польського економічного співробітництва в процесі наближення України до ЄС*: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2009.
  23. Снігур О.В. *Зовнішня політика Польщі та перспективи українсько-польського стратегічного партнерства* // *Стратегічні пріоритети*. – 2011. – № 1.
  24. Чекаленко Л.Д. *Без незалежної України не було б незалежної Польщі* // *Науковий вісник дипломатичної академії України*. – Вип. 15: *Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи* / За ред. Б. Гуменюка та В. Циватого. – К., 2009.
  25. Бочаров В.В. *Євроінтеграційні орієнтири стратегічного партнерства України і Республіки Польща* // *Сучасна українська політика. Спецвипуск: Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів*. – К., 2011.
  26. Семенович А. *Відносини України з країнами Вишеградської групи на сучасному етапі* // *Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України»*. Серія: *Політичні науки*. – Острог, 2010. – Вип. 4.
  27. Знахоренко О.М. *Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах* // *Історичний архів. Наукові студії*: Зб. наук. пр. – Миколаїв, 2008. – Вип. 2.
  28. Мазаракі А.А., Мельник Т.М. *Двостороннє співробітництво України та Польщі: стан та можливості активізації* // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 12.
  29. Янків М. *Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат*. – Львів, 2011.

Chorna N.M. Trade and economic cooperation Ukraine and Poland in 2004–2010 years: historiography of the problem. The paper explores the legacy of Ukrainian and foreign researchers dedicated to the issue of trade and economic cooperation between Ukraine and Poland in the years 2004–2010, the main directions of research problems. **Key words:** Ukraine, Poland, relations, trade and economic cooperation, historiography

К. В. Івангородський

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕТНОГЕНЕЗУ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СУЧАСНІЙ БІЛОРУСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізовано етнополітичні та теоретичні аспекти реконструкції етногенезу східних слов'ян у сучасній білоруській історіографії.

Ключові слова: білоруська історіографія, етногенез, етнічна історія, східні слов'яни

На сучасному етапі історичного розвитку східні слов'яни вперше мають одночасну можливість незалежного політичного, етносоціального та культурного

розвитку. Безперечно це позначається й на парадигмах розвитку наукової думки, в тому числі й у сфері пізнання історичного минулого. Ще однією особливістю сучасності слід визнати й потребу в дерадянізації усіх сфер життя. Не в останню чергу це стосується й історіографічної традиції попереднього періоду, згідно якої, східні слов'яни – це продукт «спільної етнічної коліски». Однак сучасні білоруські історики, як і решта дослідників східнослов'янських старожитностей, зіштовхнулися зі значною кількістю проблем, причому і джерелознавчого, і теоретично-методологічного характеру. Внаслідок цього з'явилося чимало контроверсійних (а подекуди й просто фантазійних) поглядів, що й зумовлює різноплановість сучасної білоруської історіографії відносно етногенезу й етнічної історії східних слов'ян.

Звісно, буде помилковим стверджувати, буцімто сучасні білоруські дослідники не свідомі тих проблем, з якими вони сьогодні зіштовхнулися, в тому числі й у сфері етнічної проблематики. До того ж вони чудово розуміють й необхідність розширення меж дослідницького поля в цьому напрямі та поглиблення діалогу між представниками і різних історіографічних шкіл, і різних наукових дисциплін. Наприклад, таку позицію демонструє сьогодні С. Віцязь: «Однозначний результат має натуральний методологічний висновок: вивчення етногенезу білорусів необхідно рішуче виводити за традиційні межі, принципово спрямовуючи увагу на дослідження генезису, рухів, впливів і т. д., що очевидно потребує скоординованих полідисциплінарних зусиль і розгорнутої міжнародної взаємодії» [1, 33].

Аналіз білоруської наукової літератури щодо етнічної історії східних слов'ян, зокрема й етногенезу білорусів, дозволяє деяким білоруським ученим інтерпретувати цей напрям як доволі актуальний. Так, І. Чаквін підкреслює: «Коли ж виник білоруський народ як особіна слов'янська етнічна спільнота, де його етногенетичні корені, які стародавні племена заклали його етногенетичне підґрунтя, якою мірою він близький чи споріднений з іншими слов'янськими народами і що стало причиною виникнення етнічної своєрідності білорусів – ці питання визначають суспільну й наукову актуальність зазначеної проблеми і в наш час» [2, 6]. Інші дослідники зауважують на дворівневості цієї проблематики. З одного боку, ситуацію ускладнює надто бідна джерельна база, з іншого – суб'єктивний рівень, пов'язаний із методологічними позиціями, «особливо у питаннях етнічної ідентифікації населення східної Європи». На думку Г. Семянчука, «вирішення цієї проблеми на теперішній момент має першопочаткове значення» [3, 9].

Згадана вище неминуча «етнізація» сучасної білоруської історіографії виявляється зокрема й у спробах розглядати всю білоруську історію з позицій «етнічності». Так, А. Кравцевич пропонує для її періодизації застосовувати саме «етнічний критерій». З цього приводу він зокрема зауважує: «Країна під назвою „Білорусь“ має місце в історії людства тільки завдяки існуванню білоруського етносу. Тому основна періодизація історії цієї країни не може бути нічим іншим як хронологією етнічної історії білорусів» [4, 175]. Це доволі дискусійна пропозиція, а тому слід погодитись із С. Куль-Сяльвестровою, яка з приводу пропозиції А. Кравцевича відзначила: «Коли робиться періодизація, то що залучається в якості критерію функціонування, існування білоруського етносу? Що є етнос? Що є білоруськість? тощо» [4, 179]. Окрім цього, не зовсім зрозуміло, як бути з історією Білорусі, що таки мала місце до формування білоруського етносу?

На наше переконання, подібна «етнізація» історії приховує в собі й інші небезпеки, зокрема можливість

у майбутньому надміру «політизувати етнічність», що криє істотний конфліктогенний потенціал. Прикладом подібної політизації теми етногенезу східних слов'ян можуть бути тези, висловлені нещодавно А. Дзермантом і С. Саньком: «Розгадка нашого (білоруського. – К. І.) етногенезу допоможе в розгадці етногенезу росіян і решти слов'ян. І що якщо це якраз та сама голка, на кінці якої – смерть... російського мондіалістського міфу?» [5, 233]. Або: «Етнічна історія Білорусі надто щільно пов'язана з перипетіями політичної історії Східної Європи і, треба думати, ще довгий час буде знаходитись у самій гущі ідеологічних війн в умовах зіткнення цивілізацій» [5, 235]. Загалом важко уявити, яким чином етногенез білорусів може зумовити «зіткнення цивілізацій» (у контексті теорії С. Гантінгтона), але переконувати російських «мондіалістів» доцільніше не гучними політологічними заявами, а науковими історичними й етнологічними фактами.

Необхідно констатувати й значну заідеологізованість сучасної білоруської історіографії етнічної історії східних слов'ян, як, зрештою, й продовження традиції вести наукові дискусії в контексті ідеологічної доцільності. Характерним прикладом щодо цього може бути критична репліка Ю. Пацопи на концепцію «білоруси – слов'яномовні балти» вищезазначених дослідників: «Не менше, коли не більше порочна теорія Дзерманта-Санька і з ідеологічного боку... Їхню впевненість підкріплюють російські ідеологи, в яких концепція автохтонізму викликала жах... Як би це парадоксально не звучало – все ж білоруська культура – мовоцентрична, й будь-який підкоп під [білоруську] мову є „ідеологічною диверсією“» [6, 165–166]. Все ж таки, попри чималу кількість контрверсійних положень згаданої теорії, вважати її «ідеологічною диверсією» не менш дискусійно. Скільки за подібними «диспутами» пошуків наукової істини здогадатися не важко.

Не менш прикметною у цьому контексті є й відновлення в сьогоденні умовах ідейного плюралізму так званої «крыўскай ідэі», підмурівок якої склала «модна» з кінця 1980-х рр. у Білорусі теорія «балтського субстрату» білоруського етногенезу (докладніше про неї мова піде нижче). Визначаючи основні особливості сучасної «кривьосці», А. Казакевич, підкреслює її «орієнтацію на традиційну культуру та балтську теорію етногенезу» та її «критичне ставлення до „білоруськості“ (часом з елементами літуанофільства)» [7, 9–10]. І знову ж таки, попри доволі сумнівну користь для розвитку сучасної білоруської історіографії східнослов'янського етногенезу, ми мусимо констатувати й не менш сумнівний потенціал цієї ідеї в її можливості трансформуватися до рівня нової білоруської ідентичності, тим більше державної ідеології.

Важко не погодитись з тими фахівцями, котрі вважають, що «зіткнення різних політик пам'яті може істотно вплинути на проблему ідентичності та перспективи цивілізаційної приналежності білоруської нації» [8, 210]. Хоча, пропонована ними концепція «цивілізаційного порубіжжя Білорусі», виглядає не надто переконливою, принаймні з української перспективи («мосту між Заходом і Сходом»). З огляду ж на те, що «конкуренція на ринку національної білоруської ідентичності не завершена», як переконує А. Філатов, концепція «Порубіжжя» є доволі конкурентоспроможною «в боротьбі за наповнення конкретним змістом ідентичності Білорусі» [9, 5].

Достатньо вираженою в межах пропонованого підходу виглядає й пропозиція розглядати Білорусь не в межах дилеми «Схід – Захід», а в контексті «суперечки Півдня та Півночі». На думку зокрема І. Бобкова, в та-

кій площині основним партнером в діалозі щодо самовизначення Білорусі може бути саме Україна. В результаті має виникнути розуміння того, що відносини між Україною та Білоруссю стають не «подібністю», а швидше «взаємодоповненням» [10, 84–85]. По суті цей автор закликає актуалізувати можливості «ідентифікації назустріч», яка розкривається у «спільній утопії Цивілізації Міжмор'я» як єдиній можливості вийти з дилеми сукупності колоніальних залежностей і стати на шлях позитивного самовизначення [9, 13].

Амбівалентність сучасної білоруської національної ідентичності позначається й на розвитку історичної науки. На думку деяких дослідників, ситуацію ускладнює й офіційна політика стосовно історичної пам'яті, котра безпосередньо пов'язана з ім'ям Президента Білорусі А. Лукашенка. Частково радянський стереотип історичного мислення після здобуття Білоруссю незалежності вдалося деконструвати, але формування нового так і не завершилося. Аналізуючи зокрема рецепцію Великого князівства Литовського у сучасній білоруській історіографії, А. Кравцевич, А. Смоленчук і С. Токть підкреслюють: «У 1994 р. вищу владу в країні очолив А. Лукашенко. За час його правління відбулися повернення до радянських історіографічних поглядів і відлучення білоруських істориків від впливу на державну систему освіти. Як наслідок – у сьогоденній Республіці Білорусь посилюється розкол між науковою та офіційною історіографією ВКЛ» [8, 84]. У свою чергу гродненський історик Д. Карев також вважає головною драмою білоруської історії ХХ ст. незавершеність процесу національно-культурного Відродження, котрий обірвався в середині 1990-х рр., внаслідок «спроби влади влити „нове вино у старі БРСР-івські міхи“» [11, 259].

У межах суто наукового аналізу проблеми варто відзначити, що саме цей дослідник чи не єдиний, хто сьогодні здійснив спробу порівняльної інтерпретації білоруської й української історіографій у контексті їхніх націотворчих функцій. Відзначаючи істотне зростання інтелектуальної активності, зокрема сучасних білоруських гуманітаріїв, які, «схоже, виходять зі стану летаргічного сну», Д. Карев натомість змушений констатувати, що при цьому «робляться інтенсивні, але поки ще поверхові спроби створення концептуальної моделі історичного минулого білоруського етносу» [11, 9]. Успіх у цій сфері залежатиме від збалансованості підходів до найважливіших проблем білоруської «мінуушчыны» (в тому числі від коректності та обґрунтованості їхнього методологічного й історіографічного опрацювання). «На жаль, – резюмує фахівець, – цього сьогодні якраз катастрофічно не вистачає багатьом історичним працівникам білоруських дослідників» [11, 10].

Не менший сум, на думку Д. Карева, викликає і те, що більшість ключових питань так і залишилися без відповідей. Причому, «вражаючи летом фантазії та таким, що дивує серце „невіглаством“ у питаннях етнології, гносеології та теорії історичного пізнання, політичної історії феодалної Білорусі, ряд „відповідей“ породжує нові питання, наприклад такі, як щодо професійної компетенції й елементарної сумлінності деяких авторів відносно до історичних фактів» [11, 23]. Безперечно все це стосується й сучасної білоруської історіографії етнічної історії східних слов'ян. Дехто з дослідників усе ж таки демонструє й прагнення проаналізувати доробок своїх колег, проте ґрунтовних студіювань саме білоруського історіографічного дискурсу означеної проблематики поки що нема.

Головними тенденціями сучасних досліджень етногенезу білорусів, на думку С. Віцязя, з одного боку,

є «виявлення взаємозв'язків, цілісності й особливо наслідування етнічних процесів, які демонструють безсумнівну виразність і оригінальність етнічного обличчя мешканців території Білорусі, а з іншого – спільність їхньої історичної долі з населенням сусідніх територій, перш за все – Росії й України» [1, 28]. Проте, як і більшість його колег, дослідник не йде далі звичайної констатації цієї «потреби», а відтак, залишається незрозумілим, які конкретні кроки в рамках «існуючих концепцій етногенезу білорусів» дозволяють йому говорити про початок останнього з індоєвропейської епохи.

У схожому ключі змальовує картину й провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, етнографії та фольклору НАН Білорусі І. Чаквін, який підсумовує основні аспекти дослідження походження білорусів у такий спосіб: «Перший аспект орієнтований на визначення витоків і причин виникнення особливостей культури, мови, самосвідомості білорусів. Інший – характеризується спробою виявлення етнічних, соціально-економічних і політичних процесів, які привели до формування білоруської народності. Ще один аспект вивчення проблеми стосується більш давніх етапів як східнослов'янського, так і спільнослов'янського етногенезу. Наукові розробки в межах цього аспекту дають змогу виявити ті етнічні ознаки, що зближують і ріднять білорусів з усіма слов'янськими народами й наперед із росіянами та українцями» [2, 13].

Загалом найновішою спробою дослідження питання історіографії етногенезу білорусів став третій том багатотомного видання «Білоруси» (1999) [12], хоча він не надто відрізняється від попередньої спроби, здійсненої ще в радянські часи [13, 18–40]. Т. Навагородскі з цього приводу зокрема відзначає: «В основу третього тому покладено три праці його автора (В. Бондарчика – К. І.), опубліковані у 60–70-х рр. ХХ ст. Більшість конкретного фактичного матеріалу в томі присвячено білоруській етнографії ХІХ ст., а ХХ ст., особливо його друга половина, показані побіжно й однобічно. Автор аналізує лише праці написані співробітниками відділу етнології (та й то далеко не всі) і зовсім випадають з його поля зору роботи білоруських етнологів – співробітників кафедр вузів, музеїв тощо. В. Бондарчик, як і раніше, використовує класовий підхід, у межах якого дає й характеристики тих чи інших досліджень» [14, 172–173].

Незважаючи на критичне ставлення багатьох сучасних білоруських істориків до теорії давньоруської народності, її історіографічний аналіз при цьому, як правило, відсутній узагалі, або ж відзначається доволі побіжним характером. Зокрема у такому ключі характеризує проблему Г. Семянчук, до того ж починаючи цю концепцію зі студіювання М. Максимовича та М. Погодіна, хоча в радянській науці вона з'явилася вже після Другої Світової війни [3, 10–15]. У цілому ж можна відзначити, що у сучасній білоруській історіографії концепція давньоруської народності дотепер займає доволі міцні позиції. Водночас ми можемо наголосити і на певних спробах її інтеграції до альтернативних теорій етногенезу східних слов'ян. Відтак, деякі дослідники постулюють, з одного боку, наявність «спільної коліски», а з іншого – пояснюють етнічну специфіку білорусів впливом «балтського елемента» додержавного періоду (про це детальніше мова йтиме нижче).

Натомість певне несприйняття альтернативних концепцій, з боку «академічних» білоруських дослідників, породжує в сучасному історіографічному дискурсі щодо етнічної історії східних слов'ян відчутний вакуум. Це яскраво демонструє стаття І. Чаквіна, опублікована в провідному українському часописі з етнології й присвячена саме аналізу сучасної білоруської історіо-

графії проблеми етногенезу білорусів. З її наповнення складається враження, що в Білорусі й дотепер домінує концепція давньоруської народності, хоч і в модифікованому її трактуванні М. Пилипенком [15]. Зокрема позиція останнього «отримала високу наукову оцінку, наприклад у монографії В. Бондарчика, в якій автор, відзначаючи послідовність концепції М.Ф. Пилипенка, критикував інші етногенетичні схеми» [3, 8–9]. У свою чергу І. Чаквін про «ці схеми» у власному ревію щодо сучасної білоруської історіографії зазначеної проблеми взагалі не згадує, натомість уся вона в його візії охопила доробок лише трьох дослідників, причому запропонована «критика» надзвичайно подібна до «істматівської» методології пізнання, коли уваги достойні лише праці з «єдиноправильною» інтерпретацією того чи іншого питання.

У цілому доводиться констатувати, що сучасній білоруській історіографії значною мірою притаманний саме радянський стиль також у царині теоретично-методологічного та термінологічного конструювання досліджень, у тому числі й етнікоісторичних. На нашу думку, це негативно впливає і на дослідження зі східнослов'янського етногенезу в межах усієї білоруської історичної науки. Хоча необхідно зауважити, що в принципі усім сучасним східнослов'янським історіографіям властиві значні недопрацювання у сфері саме теоретично-методологічного базису стосовно історичної специфіки етнологічних проблем. Водночас слід застерегти й від іншої крайнощі, коли, скажімо, здобутки радянської етнологічної науки заперечуються лише на тій підставі, що вони радянські. Натомість більш плідним видається виважений підхід, у межах якого застосовується критичний метод переосмислення, зокрема теорії етносу та етнічних процесів.

На жаль, далеко не всі білоруські дослідники прагнуть такого переосмислення. Тому й надалі зустрічаються інтерпретації етнічної історії східних слов'ян, згідно стадіально-формаційного підходу. Дехто, як наприклад П. Чигринов, до того ж характеризують це давно спростоване (і науковцями, і життям) теоретично-методологічне непорозуміння як «загальноприйняте». Особливо прикро, що така риторика міститься у навчальному посібнику: «У сучасній науці прийнято розділяти становлення і розвиток етносів на три стадіальних періоди. До найранішого відносяться племена, характерні для первісного ладу. З рабовласницьким і феодальним ладом зазвичай пов'язують такий тип етносу, як народність... Підрив економічно-політичної єдності веде до подрібнення народності, оскільки їй ще не властива така стійкість, як нації. Саме це сталося з давньоруською народністю, коли вузькоеготичні прагнення окремих князівсько-феодалних кланів переважили інтереси етнічної спільноти» [16, 14].

Попри те, що від середини 1960-х рр. для радянських етнологів (але не для П. Чигринова) так і залишилася невирішеною проблема теоретичного узгодження «марксової п'ятичленки» з етнічної тріадою «плем'я – народність – нація», П. Чигринов і решта його білоруських колег, які є адептами подібного погляду, чомусь впритул не бажують чути «офіційного батька» радянської теорії етносу Ю. Бромлея, який неодноразово закликав узагалі не отожднювати такі поняття, як «плем'я», «народність» і «нація» з явищем «етносу». Адже, перші три спільноти в таксономічному відношенні є не суто етнічними, а є, згідно теорії Ю. Бромлея, етносоціальними, яким притаманні цілком інші закономірності спільнотного формування, розвитку та буття.

З позицій радянської методології етногенез білорусів розглядають й інші сучасні білоруські історики. Наприклад, С. Морозова переконує, що «початок етнологі-

незу білорусів, як і багатьох інших сучасних європейських народів, відноситься до останніх етапів первісного ладу, епохи військової демократії та ранньокласового суспільства» [17, 302]. Не менш дискусійними є й твердження, що в IX–XIII ст. на території Білорусі «уживалися та перепліталися три основні соціально-економічні уклади: родоплемінний, рабовласницький і феодалний», а «феодалізм як формація почався на Білорусі саме з IX ст.» [18, 37]. Так само, як і те, що «розселення східних слов'ян на території Білорусі співпало в часі з розкладом первісного суспільства і розвитком на білоруських землях переважно феодалних відносин» [19, 31]. На жаль, подібних анахронізмів у сучасній білоруській історіографії існує доволі багато, але телеологічна істматівська риторика нічого, як відомо, науково не доводить, а лише постулює «єдиноправильне» (причому комусь політично вигідне) бачення тих чи інших історичних явищ.

Істотною теоретично-методологічною похибкою слід визнати й поширене у сучасній білоруській історіографії ототожнення етнічних процесів із політичними (етногенез із політогенезом). Крім доволі суперечливого твердження (з яким ми наразі дискутувати не будемо, з огляду на те, що це не є предметом нашого зацікавлення), що вже «в X–XI ст. на території Білорусі створилися перші держави: Полоцьке, Турівське, Смоленське князівства», на чому наголошує зокрема А. Кравцевич [4, 176], ми цілком не погоджуємося і з його твердженням, що «сама поява держави означає з його у соціально-суспільному (? – К. І.) розвитку етносу» [4, 176]. В іншій праці цей дослідник заплутує ситуацію ще більше, запевняючи, що «відносини між поняттями „етнос” і „державна” можуть бути розглянуті на основі їхньої загальної дефініції» [8, 81].

Однак, чомусь цієї дефініції автор не наводить, а натомість переконує, що «етнос і державу об'єднує одне головне завдання – організація функціонування великих людських спільнот». Проте, хотілося б нагадати, що етнос – це спільнота, котра виникає та існує поза волею людей, а отже, вже у цьому вимірі не може (та й не повинна) виконувати будь-яких завдань. А. Кравцевич щось подібне відчуває, а тому обмовляється, що держава «виконує свої функції набагато ефективніше, ніж етнічна організація». Явно помилковим є і наступний пасаж білоруського етнолога: «Однак держава завжди будується на якій-небудь пріоритетній етнічній основі», але ж... США, Австралія, Канада, Швейцарія, СРСР (і цей перелік можна продовжити) навіть близько не мали і не мають жодної «пріоритетної етнічної основи», а що вже казати про минулі часи – Римська, Франкська, Візантійська, Австро-Угорська ба навіть Російська імперії. Незважаючи на це, дослідник постулює: «Саме державні організації відіграли головну роль у формуванні сучасних європейських націй» [8, 81]. По-перше, нація не тотожна етносу, а по-друге, де ж тоді римська, франкська, візантійська нації і звідки ж тоді, наприклад, білоруська нація, яка не мала своєї середньовічної держави?

Теоретично неправомірним (і це доводили навіть радянські етнологи) є також ототожнення з етносом народності, навіть «давньоруської». Проте, й у цій площині можна зауважити певну амбівалентність інтерпретацій. Скажімо, найбільший апологет концепту «давньоруська народність» у сучасній білоруській історіографії Е. Загоруйський в одній зі своїх розвідок спочатку цілком справедливо стверджує: «народність – це не лише етнічна, але й соціальна історична спільність людей» [20, 24]. Однак вже за кілька абзаців бачимо діаметрально протилежне трактування давньоруської народності: «Одноманітність матеріальної культури

переконаливо доводить існування єдиного давньоруського етносу» [20, 25]. Таким чином, вже на теоретичному рівні студій відносно давньоруської народності можемо діагностувати значні проблеми щодо верифікації цієї концепції.

Загалом необхідно відзначити й істотну термінологічну плутанину щодо етнічних категорій у всіх сучасних східнослов'янських історіографіях. Не є винятком у цьому розрізі й дослідження деяких білоруських учених. Ось характерний приклад: «Східні слов'яни, котрі мешкали на території сучасної Білорусі, були об'єднані в племена кривичів, дреговичів, радимичів. При цьому етнічна самосвідомість на етапі ранньофеодальної державності була переважно племінною» [21, 199]. Не вдаючись до з'ясування, що розуміє автор під «ранньофеодальною державністю» білорусів, не можна, втім, оминути його характеристику етнічної самосвідомості як «племінної». Крім того, що встановити і проаналізувати це явище надзвичайно складно навіть на рівні нижніх етнічних спільнот, приписувати ж йому будь-які епітети на рівні спільнот дописемних і науково неможливо, і методологічно неправомірно.

Не менш проблематичним виглядає і припущення Г. Штихова, згідно якого, кривичі, радимичі та дреговичі «являли собою не племена, а союзи племен», які по суті одночасно, на думку археолога, становили собою «протонародності („народці»)» й одночасно державні утворення чи прото-держави» [22, 31]. Переконані, навіть фахівець навряд чи зрозуміє з такого виверту, ким же були ті спільноти. Вище ми вже відзначали тенденцію серед праць сучасних білоруських істориків помилково ототожнювати етно- та політогенез, але в пропозиції Г. Штихова можна виділити ще одну суперечність. Термін «союз племен» (і про це історики (у тому числі радянські) говорили не раз) є надзвичайно умовним, зокрема й щодо застосування його до східних слов'ян додержавного періоду, але ще більш проблематичним є пропонований термін «протонародність», особливо враховуючи ту обставину, що Г. Штихов не пояснює, що він розуміє під цією категорією і чим гірший за нього, скажімо, термін «постплем'я»?

Необхідність виваженішого та уважнішого ставлення до етнотермінології усвідомлюють і деякі сучасні білоруські дослідники. Так, Ю. Несцяровіч підкреслює: «Сьогодні, разом із пошуками нових джерел і адекватної інтерпретації їхніх даних, на ґрунті оптимальних теоретичних схем, найбільш істотним, за розробки етнічної історії білорусів, є саме уточнення та вдосконалення етнічної та етноантропологічної термінології» [23, 195]. Своє міркування історик висловлює на прикладі критики етнологічної термінології, яку застосовує І. Марзалюк у книзі «Людзі даўняй Беларусі» [24, 28–29]: «Не приймаючи термін „давньоруська народність” і відкидаючи тим самим існування подібної суспільно-історичної спільноти, Ігор Марзалюк пропонує „визначити Київську Русь як метаєтнополітичну спільноту”... Тим самим, – продовжує Ю. Несцяровіч, – він визнає наявність тієї ж етнополітичної спільноти, яку відкидає, тільки позначає теоретично-етнологічним, а не історико-етнологічним терміном» [23, 199]. Хоча ми, у свою чергу, наголосимо, що Ю. Несцяровіч також не зовсім методологічно коректно ставить у один ряд теоретичні та «історико-етнологічні» терміни.

Щоправда не можна не відзначити і той факт, що деякі сучасні білоруські науковці цілком слушно та вмотивовано намагаються розширити теоретично-методологічний арсенал пошуків, зокрема засобом звернення до дослідницьких практик суміжних наукових дисциплін. Наскільки виправданими будуть такі дії, звіс-

но, покаже час. Так, наприклад, згадувані вже А. Дзермант і С. Санько, розробляючи «автохтоністську балтську модель білоруського етногенезу», намагалися згідно їхніх запевнень, «несуперечливо ув'язати весь комплекс даних, накопичених у пріоритетних для етногенетики дисциплінах, таких як фізична антропологія й етногенетика, лінгвістика, археологія й історіографія, етнографія, фольклористика та деяких інших (цікаво, яких? – К. І.), які не залежать від примх дослідників відносити факти до релевантних і нерелевантних» [5, 236].

Незважаючи на появу альтернативних варіантів у дослідженні етногенезу східних слов'ян, зрештою, як не важко переконатися, більшість концепцій у сучасній білоруській історіографії щодо етногенезу зокрема білорусів наголошують на моноетнічному походженні останніх, тобто, саме із слов'янського етнічного конгломерату. Заперечення ж етнічних контактів між різними етносами та як результат цього – взаємовпливи між ними є помилковим. Яскравим прикладом цього є й етнічна історія білоруського етносу. Тому білоруські історики виділяють декілька етапів його етногенезу, хоча в цьому простежуються й певні намагання «задавнити» існування білоруської етнічної спільноти, що, втім, є характерним і закономірним явищем для будь-якої національної історіографії, котра перебуває на стадії концептуального оформлення.

Таким чином, можна констатувати, що у сучасній білоруській історіографії спостерігається доволі закономірна та чітка тенденція, спрямована на виважену науково конструктивну й адекватну критику відносно колись монопольної концепції етногенезу східних слов'ян. З іншого боку, не можна не відзначити й міцні позиції, котрі дотепер посідає у середовищі білоруських фахівців концепція давньоруської народності, що пояснюється певною консервативністю нинішнього наукового істеблшменту Білорусі. Крім цього, в межах дискусії навколо означеного явища простежується й тенденція підтримання версії більш пізнього етногенезу білорусів, у межах уже Великого князівства Литовського (ВКЛ).

На нашу думку, такий підхід зумовлений багато в чому теоретичною невизначеністю у сфері інтерпретації етнологічних явищ, яка властива сучасній білоруській історіографії, про що вже більш докладно йшлося. Адже, відносно періоду ВКЛ мова має йти вже не про етногенез білорусів, а про етносоціальні процеси в їхньому середовищі, які й визначили утворення етносоціального організму, котрий можна сміливо іменувати «білоруською народністю», яка у цих же умовах і на цьому ж етапі сформувалася в межах етносу українців. Проте, це вже становить окрему тему для дослідження, котра є не менш перспективною в етноісторіографічному контексті сучасної самоідентифікації східнослов'янських спільнот.

1. Віцязь С. Поліетнічная (індаеўрапейская) канцэпцыя этнагенезу беларусаў і яго перыядызацыя // *Беларусіка – Albaruthenica*. – Кн. 21: Гісторыя, культуралогія, мас-тацтвазнаўства / Рэдкал.: В. Скалабан (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2001.
2. Чаквін І. Походження білорусів. Сучасна історіографія проблеми // *Народна творчість і етнографія*. – 2009. – № 6.

3. Семянчук Г. Ці існавала старажытнаруская народнасць, альбо пра «калыску» беларускага народу // *Спадчына*. – 2003. – № 6.
4. Краўцэвіч А. Асноўныя храналагічныя рубяжы этнічнай гісторыі Беларусі // *Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс*. – Гародня, 2002. – Т. 7.
5. Дзермант А., Санько С. Этнагенез беларусаў: навука і ідэалогія // *ARCHE*. – 2005. – № 5.
6. Пацюпа Ю. Куды вядзе лёгіка балцкага аўтахтанізму? // *ARCHE*. – 2006. – № 1–2.
7. Казакевіч А. Кароткая генеалогія крыўскае ідэі // *Палітычная Сфера: Беларускі навуковы часопіс*. – 2006. – № 6.
8. Кравцевіч А., Смоленчук А., Токць С. *Белорусы: нацыя Пограніччя*. – Вільнюс, 2011.
9. Філатов А. Беларусь как Погранічье: несколько замечаний о судьбе исследовательского направления // *Перекрестки: Журнал исследований восточноевропейского пограніччя*. – 2007. – № 3–4.
10. Бабкоў І. *Вытлумачэнне ру[і]наў*. – Мінск, 2005.
11. Карев Д.В. *Белорусская и украинская историография конца XVIII – начала 20-х гг. XX в. в процессе генезиса и развития национального исторического сознания белорусов и украинцев*. – Вільнюс, 2007.
12. *Беларусы: У 8 т. – Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння* / В.К. Бандарчык. – Мінск, 1999.
13. *Этнаграфія Беларусі: Гістарыяграфія, этнагенез, этнічная гісторыя*. – Мінск, 1985.
14. Наваградскі Т.А. Выданне «Беларусы» і яго ўклад у этналагічнае вывучэнне Беларусі // *Працы гістарычнага факультэта: Навук. зб. – Вып. 1 / Рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) і інш.* – Мінск, 2006.
15. Пилипенко М.Ф. *Возникновение Белоруссии: новая концепция*. – Мінск, 1991.
16. Чырынов П.Г. *История Беларуси*. – 2-е изд., доп. – Мінск, 2002.
17. Марозава С. Этнагенез беларусаў ці этнічныя працэсы на беларускіх землях у XIII–XVI ст. // *Гісторыя Беларусі: У 2 ч. – Ч. 1: Са старажытных часоў да канца XVIII ст.: Курс лекцый* / І.П. Крэнь, І.І. Коўкель, С.В. Марозава і інш. – Мінск, 2000.
18. Марозава С. *Вёска і яе гаспадарка ў IX–XIII ст.* // *Там само*.
19. Коўкель І., Крэнь І. *Старажытнае грамадства на тэрыторыі Беларусі* // *Там само*.
20. Загорулский Э.М. *О времени и условиях формирования древнерусской народности* // *Укр. істор. журн.* – 2001. – № 3.
21. Богданович А.Б. *Генезис и эволюция этнической идентичности белорусов // XXI век: актуальные проблемы исторической науки / Редкол.: В.Н. Сидорцов. (отв. ред.) и др.* – Мінск, 2004.
22. *Гісторыя Беларусі: У 2 ч. – Ч. 1...*
23. Несцяровіч Ю. Некаторыя меркаванні адносна даследавання этнічнай гісторыі беларусаў // *Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс*. – Гародня, 2005. – Т. 11.
24. Марзалоў І.А. *Людзі даўняй Беларусі: этнаканфесійныя і сацыя-культурныя стэрэатыпы (X–XVII ст.)*. – Мазілеў, 2003.

Ivangorodsky K.W. Ethnopolitical and theoretical aspects of the East Slavs ethnogenesis reconstruction in the modern Belarussian historiography. In the article are analysed the ethnopolitical and theoretical aspects of the East Slavs ethnogenesis reconstruction in the modern Belarussian historiography.
Key words: Belarussian historiography, ethnogenesis, ethnic history, East Slavs

